

Hakemli Yazılar / *Refereed Papers*

Bilgi Üretimi Sürecinde Bilgi Kaynakları ve Kütüphane Kurumunun Yarattığı Değeri Saptamak Üzere Atıf Analizinin Kullanımı ve Metodoloji Sorunu - I

The Use of Citation Analysis Detecting the Value of the Information Resources and the Library Institution in the Process of Information Production and Methodology Problem - I

Oya Gürdal Tamdoğan*

Öz

Literatürde yer alan uygulama örneklerinde de görülmektedir ki, atıf analizi ve bibliyometrik araştırmalar, disiplinimizde ve genel anlamda bilgi üretimi sürecinin ürünlerini değerlendirme aşamasında dikkate alınması gereken önemli enstrümanlardır. Bununla birlikte atıf analizi ve bibliyometriye dayalı çalışmaların, ele alınış biçimlerinde, bir başka deyişle metodolojik yaklaşımlarında, yeterlilikleri yanında yetersizlikleri de göz önünde tutularak, mümkün olduğunca güçlü yanlarının eksiksiz biçimde öne çıkarılması, zayıf yanlarının da elemine edilmesi yönünde çaba gösterilmesi gerekmektedir ve konu, hâlâ yeni metodolojik yaklaşımlara açıktır. Literatür, izlenebildiği ölçüde, özellikle kütüphane kurumunun bilgi üretimi sürecinde katkısını somut veriler ile destekleyen metrik çalışmalar açısından kimi boşluklara sahiptir. Boşluğun, yine disiplinimiz alanında çalışan akademisyenler ve uygulama düzeyinde araştırma yapan meslektaşlar tarafından geliştirilecek yeni yaklaşımlar ve metodolojiler ile doldurulması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: *bilgi üretimi, bilgi kaynakları, kütüphane kurumu, atıf analizi, bibliyometrik çalışmalar, derme, yöntem, metodoloji*

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. e-posta: ogurdal@ankara.edu.tr

Abstract

As it is seen in the application examples in the literature, citation analysis and bibliometric studies are significant instruments to consider in the discipline and at the evaluation stage of products of the process of information production in general. In addition, to this in the treatment, in other words in the methodological approaches of citation analysis and researches based on bibliometrics, taking into consideration the deficiencies in addition to qualifications, it is necessary to put forward its powerful aspects in full as much as possible and eliminate its weak sides and this subject is still open to new methodological approaches. Literature as far as it can be traced has some certain gaps regarding the process of information production of library institution in terms of metrical studies which support its contributions with concrete data. The gap should be filled with new approaches and methodologies by colleagues engaged in research at the application level and academicians working in the field of our discipline.

Keywords: information production, information resources, library institution, citation analysis, bibliometric studies, collection, method, methodology

Giriş

Bilgi üretimi sürecinin ürünlerini ve bilgi yayımının etki alanını belirlemek için genellikle atıf analizi ve bibliyometrik çalışmalardan alınan veriler değerlendirilmektedir. Söz konusu çalışmalarda belli bir konuya ya da disipline ait dergilerde yayınlanan makaleler baz alınarak yazarların, dergilerin, yayınevlerinin ve ülkelerin hangi oranda atıf aldığı saptanmakta ve böylece bilgi üretimi sürecindeki katkıları ve/veya yarattıkları değere ilişkin değerlendirmelere gidilmektedir.

Atıf analizi ve bibliyometrik araştırmalarda, yaklaşık 50 yıldır, büyük ölçüde The Institute of Scientific Information (ISI) - Thomson Reuters'in ürünleri olan *Science Citation Index (SCI)*, *Social Sciences Citation Index (SSCI)*, *Arts & Humanities Citation Index (A&HCI)* ve çevrimiçi versiyonu olan *Web of Science (WoS)* ya da *Web of Knowledge (WoK)* atıf veri havuzu olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Böylelikle araştırmacı olarak bilim insanları ve kütüphaneciler havuzdan aldıkları verileri baz alarak, genel ya da özel bir bilim alanında, en çok tercih edilen bilgi kaynaklarını başlık, tür, yaş, dil, ortam (basılı-elektronik-yazılı) açısından nicel olarak belirleme, metrik açıdan ölçülebilir veri elde etme, bir başka deyişle somut kanıt olanağını bulmaktadır. Atıf analizi çalışmalarında, kuşkusuz, başka veritabanlarından ve bilgi kaynaklarından da (özellikle tezler) yararlanılmaktadır.

Garfield¹ (1972), 1971 yılında ISI'nın bilim ve teknoloji alanında kendi ürünü olan *Science Citation Index* tarafından indekslenen dergileri baz alarak atıf analizi çalışması yaptığını ve şaşırtıcı biçimde 2.200 dergiden sadece 152'sinin (%7'den az) tüm dergi atıfları içinde %50 oranında referans aldığını belirtmektedir. Bugün benzer bir çalışma yapılırsa acaba sonuç ne olurdu?

Atıf analizi, eğitimden dermeye ve danışma hizmetlerine kadar pek çok kütüphane hizmetinde değerlendirilebilir ancak literatürde daha çok 'derme odaklı' çalışmalar yer almaktadır. Bibliyometri ve bilimetri de bilimsel bilginin üretimini ve yayımını ölçme için yöntemler dizisi sunmaktadır (Archambault ve Vignola-Gagne, 2004, s. 1).

Atıf analizi süreci, teknik açıdan irdelenirken, analiz edilen bilim ürünü niteliğindeki dergi makaleleri girdi (input), makalelerde gösterilen atıfları ve atıfların analiz verileri (dil, tür, yıl, ortam vb.) çıktı (output) olarak değerlendirilirse, sürecin sonucu/başarısı ya da yarattığı değer de (outcome) mikro ya da makro ölçekte uygun kararlara dayalı belirlenen politikalarla denilebilir. Bilginin üretimi ve yayımı süreci açısından bakıldığında ise, yazarların ürettiği bilgi kaynakları çıktı, kaynaklarda kullanılan referanslar girdi ve elde edilen bilginin kuramsal ve/veya pratik düzlemde yarattığı değer de sonuç ya da başarıdır. Bu nedenle bilgi üretimi sürecinin çıktuları, özellikle pratik düzlemde değere dönüşmelidir. Çünkü 'gerçek nedir?' sorusunun yanıtı olan kuramsal bilgi, pratik düzlemde değer yaratmak üzere üretilmektedir.

¹"President", The Institute for Scientific Information, ABD.

Kütüphaneler, bütçelerinin önemli bir kısmını derme geliştirme ve yönetme süreçlerine ayırmaktadır. Dilek-Kayaoğlu (1999) *Derme Oluşturma ve Geliştirme* adlı eserinde, kütüphane dermesinin kullanıcı gereksinimlerini karşılama sürecindeki başarısını ölçmek için geliştirilen ‘derme merkezli’ ve ‘kullanım merkezli’ yöntemler konusunu ele almış ve İstanbul Merkez Kütüphanesi’nde bütçe yönetimi olgusunu irdelemiştir. Iivonen, Nygrén, Valtari ve Heikkilä (2009, ss. 185-186), üniversite kütüphanelerinin günlük yaşamlarının önemli bölümünün, işlevleri yanısıra yarattıkları etkiyi belirleme ve analiz etme ile geçtiğini, kendilerine verilen kaynakları en üst düzeyde kullandıklarını kanıtlamak üzere kütüphane finansmanının, üniversitenin araştırma ve eğitim-öğretim çalışmalarına katkı sağlayacak biçimde kullanıldığını göstermek zorunda olduklarına dikkat çekmektedir.

Atıf Analizi ve Bibliyometrik Çalışmalar: Metodoloji Sorunu

Bilgi üretimi sürecinin ağırlıklı gerçekleştiği yerler olmaları dolayısıyla özellikle üniversitelerde, üniversite kütüphane dermelerinin, üniversitelerde yürütülen araştırmaların referanslarında görülebilirliği, bilgi üretimi sürecine katkılarını gösterme açısından somut bir gösterge niteliğindedir. Atıf analizi araştırmaları ve genellikle ona dayalı yürütülen bibliyometrik çalışmalar, uygulama alanında görevli kütüphanecilerin, kütüphanecilik ve enformasyon bilimi alanında kuramsal ve uygulamalı araştırma yapan akademisyenlerin sıklıkla kullandığı araştırma enstrümanları olmaktadır, olmalıdır da.

Bununla birlikte sadece atıf analizi ve bibliyometrik çalışmalara dayalı -daha önce sözü edilen bilgi üretimi sürecinin girdileri ve çıktılarını dayalı- elde edilen veriler, derme geliştirmeye yönelik karar verme süreçleri açısından yetersiz kalabilir. Çünkü makalenin “literatür ve metodoloji sınırlılıkları” kısmında da görüleceği üzere, her iki araştırmanın da sınırlılıkları bulunmaktadır ve süreç başka yöntem ve tekniklerin kullanımından elde edilecek verilerle desteklenmelidir. Örneğin, özellikle kütüphane dermesinin kullanılabilirliği, kabul edileceği üzere, sadece kullanıcılarının bilimsel ürünlerinde (örneğin üniversite kütüphanelerinde akademisyenlerin yayınları ya da lisansüstü öğrencilerin tezlerinde) gösterilen atıflarla ölçülemez. Atıflar, elbette ki çok önemli göstergedir ancak dermenin kullanılabilirliğini ve katkısını ölçmek için tek başına yeterli değildir. Bu argümanın sebepleri şöylece açıklanabilir:

- Üniversite kütüphanelerinin kullanıcıları, sadece akademisyenler ve akademik araştırma yapan lisansüstü öğrenciler değildir; aynı zamanda lisans öğrencileridir, idari personeldir ve tabii ki dış kullanıcılarıdır.

- Üniversite kütüphanesi, sadece üniversitede yapılan araştırmaları desteklemez aynı zamanda eğitim sürecini de destekler ve sürecin niteliğini arttırmaya katkıda bulunmayı hedefler.

- Kütüphane dermesinin kullanılabilirliğini belirlemede ödünç verme istatistikleri, dikkate alınması gereken çok önemli veri değerindedir ancak bu veriler de tek başına yeterli değildir. Kaynakların kütüphane içi kullanım (circulation) verilerinin de tutulması ve değerlendirilmesi gerekir.

- Atıf analizi ve bibliyometrik araştırmalar, bugünkü sıklıkla ele alındığı yaklaşım ile ulusal düzeydeki bilgi üretimi girdilerini yansıtmaktan uzaktır. Çünkü daha önce sözü edildiği gibi, atıf analizi çalışmaları, genellikle *WoS* ya da *Science Direct* gibi büyük çoğunlukla İngilizce makaleleri içeren uluslararası veritabanlarından alınan makalelere dayalı biçimde gerçekleştirilmektedir.

- Her iki yöntemde de dergilerde yayınlanan makalelerin ya da lisansüstü tezlerin atıfları analiz edilmektedir. Oysa bilgi üretiminin çıktıları sadece makaleler değildir. Kitaplar, kitap-ıçi bölümler, bildiriler, raporlar, yaratıcı çalışmalar (belgeseller, performans dayalı ürünler gibi) vd. göz ardı edilemeyecek değerdedir.

- Sözü edilen gerçekler dolayısıyla her iki yöntem de özellikle sosyal bilimler, insan bilimleri ve sanat alanının doğasından kaynaklanan farklılıklara, hem bilgi üretimi sürecinin girdileri hem de çıktıları açısından yeterince yanıt verememektedir.

- Disiplinimizde gerçekleştirilen atıf analizi çalışmalarında, genellikle, çalışmanın sonucu (outcome) için çok önemli olan ‘atıfların kütüphane dermesinde bulunulurluğu/görünürlü-

ğü' verisi sunulmamaktadır, ilgili verileri sunan araştırmalar da daha önce sözü edilen İngilizce uluslararası dergilerdeki makalelere ya da belli bir üniversitede yapılan tezlere dayalı sınırlı sayıdaki çalışmalardır.

Bununla birlikte derme yönetimi için atıf analizi ve bibliyometrik çalışmalar sınırlılıkları olsa da göz ardı edilemez. Yöntemlerin sınırlılıkları bilinir, kabul edilir ve onları mümkün olduğunca elemine edecek yaklaşımlar ile ele alınırsa, bu tür çalışmalardan elde edilen bulgular sayesinde mikro düzlemde, kütüphanelerde derme yönetimi ve diğer bilgi hizmetleri politikalarını belirlemek için gerekli olan 'performans göstergeleri' saptanarak değer tayini yapılabilir.² Aynı zamanda makro düzlemde, ulusal bilgi ve/veya bilim politikalarını belirleme için gerekli olan 'performans göstergeleri' saptanarak katma değer de yaratılabilir.

Dermenin kullanılabilirliğini ve yarattığı değeri ölçmek için hiçbir yöntem tek başına yeterli değildir. Değer yaratma süreci, ilgili yöntemleri sistematik biçimde, neden-sonuç ilişkisi içinde, uluslararası bilimsel yaklaşımlarla ve/fakat ulusal boyutta ülke gerçekleri bazında ele alan metodolojiler ile olanaklı kılınabilir.

Bundan dolayı konunun, birbirini izleyen iki makalede işlendiği çalışmanın birinci bölümünü oluşturan bu makalede, disiplinimizdeki araştırmalarda bilgi üretimi sürecinde, sürecin ürünleri niteliğindeki bilgi kaynaklarının ve kütüphane kurumunun yarattığı değer belirlenmesinde izlenen ya da izlenmesi gereken metodoloji sorunu ele alınmış, bu bağlamda gerçekleştirilen atıf analizi ve bibliyometrik çalışmalarda kullanılan metodolojiyi geliştirmek için literatürde yer alan kaygı ve çabalara dikkat çekilmesi istenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan ve bu çalışmayı destekleyen makale ise yukarıda sözü edilen kaygı nedeniyle belirlenen metodolojik yaklaşımı ve söz konusu yaklaşımın ürünü olan TÜBİTAK destekli proje³ bazında gerçekleştirilen araştırma bulgularını içermektedir.

Literatür ve Metodoloji Sınırlılıkları

50 yılı aşkın bir süredir atıf analizi ve bibliyometrik çalışma konusunda elde edilen deneyim, her iki yöntemin de kütüphanecilik ve enformasyon bilimi alanında, derme yönetimi sürecinde dikkate alınması gerektiğini kanıtlamıştır. Aynı zamanda bu deneyimler, atıf analizi ve bibliyometrinin yeterince gelişmeyen yönlerini tanımlamaya da yardımcı olmuştur. Çalışmada, literatür değerlendirmesi yapılırken, ağırlıklı, atıf analizi ve bibliyometrik araştırmalarda metodoloji konusu ve sorununu ele alan çalışmalar, bu makalenin dayandığı atıf analizi araştırmasının konusu olan sosyal ve insan bilimleri alanında atıf analizi yoluyla gerçekleştirilen araştırmalar ve atıf analizi bulgularının kütüphane dermesinde görünürlüğünü değerlendiren çalışmalar dikkate alınmıştır.

Makalede, yazın ürünlerinin yazarlarının çoğunluğunun kütüphanelerde görevli kütüphaneciler olduğuna ve kütüphanelerde konu uzmanlığı alanında yönelime dikkat çekmek için, yazarların görev unvanları, çalıştıkları kuruluşlar ve kuruluşların bulunduğu ülkeye ait veriler dip not olarak sunulmuştur. Yurtdışı kaynaklı çalışmalarda görev unvanları ve çalıştıkları kurum adı bilgileri, çeviri yorumuna gidilmemesi isteğiyle kaynaklarda verildiği biçimde; yurtiçi kaynaklarda ise yazarların günümüz verilerindeki unvan ve çalıştıkları kurum adı bilgileri edilerek sunulmuştur.

Atıf Analizi: İlk Çalışmalar

Atıf analizi çalışmalarının ilk örnekleri olarak gösterilen Jewett'in 1848'de Smithsonian Enstitüsü için hazırladığı yıllık raporu, Cole ve Eales'in 1917'de anatomi alanındaki yayınları değerlendirdiği çalışma, White'in 1927'deki kimya dergilerinin analizini içeren çalışması, Pritchard'ın 1969 yılında 'bibliyometri' terimini literatüre kazandırması ve Garfield'in çabaları sonucu uluslararası düzeyde kullanılabilirliği olan *SCI* (1961-), *SSCI* (1965-) ve *A&HCI* (1975-) bağlamında atıf analizi araştırmalarının 50 yılı aşkın süredir gerçekleştirildiği göz önünde tutulursa (White, 1985; Broadus, 1987; Nisonger, 1992), metodoloji sorununun 2013 yılına ge-

² Kütüphanelerde genel ve derme odaklı 'değer tayini' ya da performans ölçümüne yönelik girişimleri ve ölçüm araçlarını ele alan literatür değerlendirmesi için bkz. Gürdal Tamdoğan (2009).

³ SOBAG- 108K047 numaralı proje.

lindiğinde hâlâ ele alınıyor olması, hem düşündürücü hem de sevindiricidir. Düşündürücüdür... Çünkü kurumsal, ulusal ve uluslararası düzlemde bilginin üretimi ve yayımı sürecini değerlendirme ya da ölçme aşamasında izlenen metodoloji konusu, titizlikle ele alınmaz, sınırlılıkları göz önünde tutulmaz ve çok genel yargılara gidilirse, yanlış ya da yetersiz sonuçlara (outcome) ve/veya karar alma süreçlerine gidilmesi riski vardır. Sevindiricidir... Çünkü metodoloji konusunun tartışılması bile başlı başına alanımızın disiplinler ve dinamik yapısını göstermektedir. Zira bilim, bilimsel şüphe ve sürekli soru sorma gereği üzerine kuruludur.

Atıf Analizi Çalışmalarında Metodoloji Tanımlama Sorunu

Hoffmann⁴ ve Doucette⁵ (2012), derme yönetiminde atıf analizi metodolojisinin kullanımını içeren çalışmaları irdeledikleri bir ‘değerlendirme makalesi’ (review article) hazırlamışlar ve literatürde yer alan atıf analizi çalışmalarında, metodoloji tanımlamasının yetersizliğine dikkat çekmişlerdir. Yazarlar, 2010 yılının sonlarına doğru, 2005-2010 yılları arasında *Library Literature, Library and Information Technology Abstracts (LISTA)* ve *Scopus* veritabanlarında [“citation analysis” AND collection] sorgu cümlesi ile literatür taraması yapmışlar ve 2010 yılı sonunda anılan bilgi erişim sistemlerine giren makaleleri yakalamak için de 2011 yılının Ocak ayında taramayı tekrarlamışlardır. Üç veritabanında tekrarlanan makaleleri ayıkladıktan ve teklifi sağladıktan sonra eriştikleri makale sayısı 194 olmuştur. 194 makalenin başlık, abstrakt ve konu alanlarını inceleyerek anlamlı olanları ve sadece İngilizce olanları bilgi erişim sistemlerinden çekip almışlardır. Böylece değerlendirmeye alacakları makale sayısını 36’ya indirgemişler ve bu makalelerin tam metinlerine gitmişlerdir. Daha sonra iki makaleyi daha konuyla doğrudan ilişkili olmadığı için elemişler ve 34 makale ile değerlendirme kümesini ve araştırma kapsamını oluşturmuşlardır. Sonraki aşamada, her bir makaleyi konu/kullanıcı grubu/yayın türü/coğrafik alan/kütüphane dermesinde görünürlük verilerinin yer alıp almaması bağlamında analiz etmişlerdir. Araştırma kapsamında değerlendirilen makaleler arasında ülkemizden Tonta ve Al (2006)’ın çalışması da bulunmaktadır. Hoffmann ve Doucette’nin makalesi, kapsamlı ve zengin referans içeriği yanında atıf araştırmalarında metodoloji konusunu işleyen en güncel çalışmalardan biri olması dolayısıyla da incelemeye değerdir.

Sosyal Bilimler ve İnsan Bilimleri Alanında Araştırma Çıktılarının Değerlendirilmesi

Archambault⁶ ve Vignola-Gagne⁷ (2004), Kanada Sosyal Bilimler ve İnsan Bilimleri Araştırma Heyeti (Social Sciences and Humanities Research Council) için hazırladıkları raporda; bibliyometrik analizlerin sadece dergilerde yayınlanan araştırmalara odaklandığını ancak sosyal bilimler ve insan bilimleri alanlarında gerçek araştırma çıktısını vermeyeceğini bu nedenle bibliyometrinin, söz konusu araştırma alanını değerlendirmede dikkatli biçimde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Zira sosyal bilimlerde araştırma çıktısının (output), içerdiği disipline göre değişen oranda, %45 ile %70’inin makale; insan bilimlerinde %20 ile %35’inin makale olduğunu belirtmektedirler. Yazarlar, bibliyometrik araştırmaların sınırlılıklarını şöylece özetlemektedir:

- Sosyal bilimler ve insan bilimleri alanındaki bilginin yayımı sürecinin ürünleri, göreliliği biçimde, temel ve uygulamalı disiplinlere göre çok daha farklı kanallarla sunulmakta ve değişkenlik göstermektedir. Bu alanlarda makalelerin yanında kitaplar, konferans tutanakları/bildiriler ve bilimsel olmayan literatür de önemli ölçüde rol oynamaktadır.

- Sosyal bilimler ve insan bilimleri alanındaki çalışmalarda hedef okur sıklıkla, bilginin üretildiği ülke ya da bölge ile sınırlı olabilmektedir. Bu doğrultuda sözü edilen alan uzmanları, genellikle, ana dillerinde yayın yaparlar ve dağıtımı daha sınırlıdır (Glänzel, 1996; Hicks, 1999; Hicks, 2004; Ingwersen, 1997; Nederhof, Zwaan, De Bruin ve Dekker, 1989; Nederhof ve Zwaan, 1991; Webster, 1998; Winclawska, 1996, aktaran Archambault ve Vignola-Gagne, 2004, s. 10).

⁴“Head of, Research & Instructional Services”, D.B. Weldon Library, University of Western Ontario, Kanada.

⁵“Research & Instructional Services Librarian”, Allyn & Betty Taylor Library, University of Western Ontario, Kanada.

⁶ Science-Metrix Inc., Observatoire des Sciences et des Technologies (OST), Centre Interuniversitaire de Recherche sur la Science et la Technologie (CIRST), Université du Québec à Montréal, Kanada.

⁷ Science-Metrix Inc., Kanada.

• Sosyal bilimler ve insan bilimleri alanlarındaki araştırmalarda ele alınan değişkenlerin fazlalığı ve buna bağlı olarak yaklaşımların çeşitliliği söz konusudur (Hicks, 1999, aktaran Archambault ve Vignola-Gagne, 2004, s. 10).

• Bibliyometrik analizlerde kullanılan veritabanları, indeksledikleri kaynaklar itibarıyla belli bir eğilimi yansıtmaktadır. Örneğin ISI-Thomson'ın veritabanı ürünleri büyük ölçüde İngilizce yayınlanan araştırma çıktılarını sunmaktadır.

Archambault ve Vignola-Gagne, rapor olarak sundukları yukarıda anılan çalışmalarında özellikle ülkeleri Kanada verileri ve ulusal gerçekleri bazında ve/fakat genel anlamda, ulusal düzeyde dikkate alınabilecek sosyal bilimler ve insan bilimleri alanlarındaki bilgi üretimi süreci çıktılarının, kıyaslamaya (benchmarking) dayalı ulusal performanslarını belirlemek üzere ele alınabilecek metodolojiyi de ayrıntılı biçimde açıklamaktadırlar.

Kanada'da 2004 yılında hazırlanan rapora benzer biçimde, Avustralya'da da 2005 yılında İnsan Bilimleri, Sanat ve Sosyal Bilimler Heyeti (Council for the Humanities, Arts and Social Sciences - CHASS) tarafından bir rapor yayınlanmıştır. Rapor'da standart bibliyometrik çalışmaların nicel veri sunduğu, insan bilimleri, sanat ve sosyal bilimler alanındaki araştırma çıktılarını değerlendirme için uygun olmadığı; bu alandaki çok sayıda çıktıyı yakalamada başarısız olduğu, örneğin kitaplar, belgesel çalışmaları, politika raporlarını içermediği; bununla birlikte söz konusu araştırmaların sunduğu göstergelerin (indicator) bütünüyle dışlanmaması gerektiği; göstergelerin mikro ve/veya makro düzlemde yönetim kademesinin (kurumsal ve/veya ulusal) bilgileneşine yardımcı olmak üzere yararlı kanıtlar sunduğu vurgulanmaktadır. Rapor'da ayrıca insan bilimleri, sanat ve sosyal bilimler alanlarındaki araştırma çıktılarına ilişkin değer tayininin, en iyi biçimde, uzmanlar, araştırma grupları ve/veya ilgili birimler tarafından gerçekleştirilecek nesnel yaklaşımlı nitel çalışmalar ile belirlenebileceği, varılan yargının kanıtlarla desteklenmesi gerektiği ve değer tayininin, sözü edilen unsurları taşıyan bir 'araştırma değerlendirme modeli'ne dayalı olmasına dikkat çekilmiştir (CHASS, 2005, s. 10).

Değerin belirlenmesinde nicel verinin yanında nitel değerlendirmenin yapılması kuşkusuz çok önemlidir; ancak raporda da vurgulandığı gibi, nitel değerlendirmenin nesnel yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi için kanıt sunması beklenmelidir. Zira bir makalenin veya bir kitabın 'değerli' ya da 'değersiz' olduğu yargısına varabilmek için gerekçeler bulunmalıdır ve etik yaklaşımlar yanında estetik değerler ölçüsünde de gerekçeler açıklanmalıdır. Aksi halde bilimin temelinde olan 'nesnellik' ve 'önyargısız olma' ilkelerinden söz edilemez.

Anılan raporda, insan bilimleri, sanat ve sosyal bilimler alanlarındaki araştırma sonuçlarının değerini belirleyecek olan ulusal araştırma biriminin, çalışmaların akademik ve pratik düzlemde etkisi; sosyal, kültürel alandaki toplumsal etkisi ve katkısı; yerel ve/veya ulusal düzeyde gelecekte yapılacak araştırmalara katkısı gibi unsurları da değerlendirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında daha pek çok değerlendirme ölçütü tanımlanmıştır ve bu raporda da ulusal düzeyde ele alınabilecek metodolojiyi içeren bir 'model' sunulmuştur.

Ülkemizde sosyal bilimler ve insan bilimleri alanlarında bilgi üretimi sürecini değerlendiren araştırmalara bakıldığında, Tonta⁸ ve İlhan⁹ (1997), Türkiye'nin sosyal bilimlerde dünyadaki yerini belirlemek üzere 1985-1996 yılları arasında *SSCI*'da indekslenen Türkiye adresli yayınları incelemişler ve 887 yayın tespit etmişlerdir. Yayınların %76,3'ünün makale, diğerlerinin sırasıyla bildiri, özet, not, "kitap eleştirisi" (kitap tanıtımı), "mektup" (bilimsel mektup), editoryal, inceleme ve düzeltme/ekleme olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında yazarlar, 1996 yılında indekslenen Türkiye adresli bilimsel yayının 166 olduğunu ve bu sayının toplam sosyal bilimler yayınları içinde %0,14'ü temsil ettiğini ve veri ile Türkiye'nin dünya sıralamasında 34. sırada yer aldığını vurgulamışlardır. Araştırmada ayrıca, yayınların %95'inin (845 yayın) İngilizce, diğerlerinin sırasıyla Türkçe (22 yayın), Almanca (13 yayın), Fransızca (4 yayın), Çekçe (2 yayın) ve İsveççe (1 yayın) olduğu, çalışmaların hemen hemen yarısının tek yazarlı olarak üretildiği, %93'ünün üniversitelerde görevli araştırmacılara ait bulunduğu verileri elde edilmiştir ve en fazla atıf alan dergiler 1994 yılı *Journal Citation Reports*'tan alınan etki faktörleri ile birlikte sunulmuştur.

⁸ Prof. Dr., Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye.

⁹ Prof. Dr., Farmakoloji Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Uzun¹⁰(1998), benzer biçimde, Türkiye’de sosyal bilimler alanındaki araştırmaların profilini belirlemek üzere, 1987-1996 yılları arasında sosyal bilimler alanında Türkiye’de adresli kurumlarda görev yapan yazarlara ait olan çalışmalarını *SSCI*’dan tespit etmiş ve 341 yayın verisine ulaşmıştır. Araştırmacı, erişilen çalışmaların 1/3’ünün dokuz dergiye ait olduğunu ve bu dergilerden arkeoloji ve antropoloji alanındaki iki derginin en yüksek düzeyde atıf aldığını bulgulamıştır. Ürünlerin yaklaşık yarısının, en üretken disiplinler olarak psikoloji, psikiyatri ve işletme-ekonomi alanlarında bulunduğu, makalelerin çoğunun İngilizce ve makalelerdeki ortalama atfın da 24 olduğu belirtilmiştir. Çalışmada saptanan dokuz ana dergideki Türkçe yayınların, yerel kütüphanelerde erişilebilir durumda olduğu vurgulanmıştır. Bu durum, yazarın, araştırma sürecinde dergilerin kütüphane dermelerinde bulunurluk verilerine başvurduğunu göstermektedir. Araştırmada, katkıda bulunan yazarların yaklaşık yarısının Ankara ve İstanbul’da bulunan üç üniversitede çalışmakta olduğu verisine erişildiğine de dikkat çekilmiştir.

Gülgöz¹¹, Yedekçiöğlü¹² ve Yurtsever¹³ (2002), 30 yıllık zaman dilimini baz alarak, Türkiye’de sosyal bilimler alanındaki bilgi üretim süreci çıktılarındaki, değişim ve ilerlemeyi tespit etmek üzere, 1970-1999 yılları arasında *SSCI*’da sorgulama yapmışlar ve bibliyografik tanımlamalarda adres alanında “Turkey” ülke adı ile yer alan tüm yayınları seçmişler ve analiz etmişlerdir. İncelenen zaman diliminde, makale ve tanıtım yazılarında yüksek oranda artış olmasına karşın, alınan atıflarda ve etki faktörlerinin değerlendirilmesi çalışması sonunda yıllar boyunca azalma olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda yüksek etki faktörüne sahip dergilerde yer alan yayınların çoğunun yabancı yazarlar ile ortak çalışmalar olduğu bulgulanmıştır.

Al¹⁴, Şahiner¹⁵ ve Tonta (2006), 1975-2003 yılları arasında Türkiye’nin dünya sanat ve insan bilimleri alanlarına katkısını belirlemek ve bu bağlamda *Arts & Humanities Citation Index*’te Türkiye’deki kuruluşlarda çalışan yazarların ürünlerini tespit etmek üzere, *WoS* veritabanı tarama arayüzünden, çeşitli sorgu kelimeleri ile sorgulama yapmışlar ve toplam 507 yayın belirlemişlerdir. Erişilen çalışmaların %60’dan fazlasının dergi makalesi (318 makale), bunun yanında 115 kitap tanıtımı, 26 toplantı abstraktı, 14 not, 34 “diğer” kategorisinde belirlenen çalışma olduğu saptanmıştır. Tüm katkılar içinde 1/3’ünün, 1999-2003 yılları arasına ait olduğu ve 16 farklı dergide yer aldığı bulgulanmıştır. Yazarlar, katkıların büyük çoğunluğunun (91 yayın) İngilizce, %83’ünün tek yazarlı olduğunu, araştırmacıların %90’ının Türkiye’deki üniversitelerde görev yaptığını belirtmektedir. Yayınların atıf analizinin de yapıldığı çalışmada, atıfların 2/3’sinin monografilere yapıldığı, tüm referansların ortalama yaşının 12 yıl olduğu, araştırmacıların %80’ninin atıf almadığı, kalan %20’sinin de 304 atıf aldığı (ortalama her yayın için üç atıf), kendine atfın %31 olduğu saptanmıştır.

East¹⁶ (2006), insan bilimleri alanında atıf analizi ve bibliyometrik çalışmaların, diğer alanlarla karşılaştırıldığında, taşıdığı kendine özgü karakteristiklere değinmiş ve farklı metodolojilerle değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yazar, insan bilimleri alanında dergilerin kullanım oranlarını belirlemek üzere, özgün bir metodoloji izlemiştir. Bu doğrultuda, Avustralya Ulusal Kütüphanesi tarafından hazırlanan sosyal bilimler ve insan bilimleri alanlarındaki *APAIS* (Australian Public Affairs Information Service) veritabanından örneklem alınan dergiler bazında bir ‘durum incelemesi’ (case study) çalışması yapmıştır. Yazar, ulusal veritabanından seçtiği 59 derginin, Avustralya dışında örneklem alınan 10 büyük üniversite kütüphanesinin (altısı ABD’den -Harvard, Yale, Illinois; Urbana Campaign, California, Berkeley, Texas, Austin ve Stanford-; biri Kanada’dan -Toronto-; üçü İngiltere’den -Oxford, Cambridge ve University of London-) dermesinde varlığını araştırmıştır. Çalışmada ayrıca dergilerin Thomson-ISI’nın ve tarih konulu alt dergi seti için de *Historical Abstracts*’ın taradığı dergiler arasında olup olmadığı; dergilerin Thomson-ISI’nın taradığı dergilerdeki atıf sıklığı araştırılmıştır. Dergilerin ‘hakemlilik’ bilgisi, *Ulrich’s Periodicals Directory*, Australian Department of Education, Science

¹⁰ Prof.Dr., İstatistik Bölümü, ODTÜ, Türkiye.

¹¹ Prof.Dr., Psikoloji Bölümü, Koç Üniversitesi, Türkiye.

¹² Dr., İşletme Bölümü, Koç Üniversitesi, Türkiye.

¹³ Prof.Dr., Kimya Bölümü, Koç Üniversitesi, Türkiye.

¹⁴ Doç.Dr., Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye.

¹⁵ Yrd.Doç.Dr., Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı, İnönü Üniversitesi, Türkiye.

¹⁶ “Liaison Librarian”, Social Sciences and Humanities Library, University of Queensland, Avustralya.

and Training tarafından üretilen *Register of Refereed Journals* ve dergilerin kendi web sitelerinden alınan açıklamalar ile karşılaştırmalı biçimde saptanmıştır. Bunun yanında University of Queensland'daki araştırmacılar alanlarındaki en iyi 10 dergiyi belirlemeleri istenmiş ve alınan veriler ile örneklem grubundaki dergilerin daha önce edinilen verileri karşılaştırılmıştır. Araştırmacı, ISI indeksçileri tarafından verilen dergi adı kısaltmalarındaki ve atıf gösterilen yazar adlarındaki tutarsızlıklara da değinmiştir. Çalışmada, yukarıda belirtilen farklı kaynaklardan alınan dergilerin 'hakemlilik' durumu gibi çok somut olan verinin bile çeşitlilik gösterdiği ve gerçek veri ile aralarında çok fark olduğu gibi çarpıcı sonuçlara da ulaşılmıştır.

Haddow¹⁷ (2008), Avustralya'da 2001-2006 yılları arasında yayınlanan mimarlık, iletişim ve eğitim alanlarındaki hakemli dergileri baz aldığı çalışmasında dergilerin, ISI'nın indekslediği dergiler arasındaki yayılımını tespit etmeye çalışmıştır. Yazar, ISI'nın taradığı dergilere dayalı biçimde, atıf oranı yüksek dergilerin belirlenmesi sonucu tayin edilen 'dergi etki faktörü'ne (JIFs- Journal Impact Factor) yönelik değerlendirmelere alternatif olarak 'dergi yayılım faktörü' (JDF- Journal Diffusion Factor) ile gerçekleştirdiği araştırmasını pilot bir çalışma olarak tanımlamıştır. Yazar, araştırmasında örneklem aldığı 63 dergide yayınlanan makalelerin atıflarını belirlemiş, atıfların *WoS*'ta indekslenen dergilerdeki makalelerde ne kadar atıf aldığını saptayarak, dergilerin yayılım etkisine ve böylece değerini belirlemeye yönelik açıklık getirmeye çalışmıştır. Bunun için ülkesinde yayınlanan makalelerin atıflarındaki dergi adlarından, tek tek *WoS*'un atıf taramasının yapıldığı "Cited Reference Search" tarama arayüzünden sorgulama yapmış, atıf gösterilen makaleler ve atıfları elci (manual) olarak saymıştır. Yazar, ISI'daki dergi başlığı kısaltmalarındaki tutarsızlıklar nedeniyle 'kesik tarama' stratejisini kullandığını ve yine ISI atıf bilgilerindeki yetersizlikler nedeniyle araştırmayı yürütürken zorluklarla karşılaştığını belirtmiş ve gerekli verileri tamamlamak için aynı anda başka bibliyografik kaynaklar (kataloglar ve indeksler) kullanarak bibliyografik doğrulama yaptığını vurgulamıştır. 10 atıftan daha az atıf alan dergiler araştırma kapsamından çıkartılmış ve sonuçta araştırma kapsamında sadece 18 dergi değerlendirilebilmiştir. Çalışma verileri, literatürde atıf analizi ve bibliyometri araştırmalarında yeni metodolojilerin geliştirilmesi gereği görüşünü desteklemesi bakımından dikkat çekicidir.

Bilgi Üretimi Sürecinde Kütüphane Kurumunun Yarattığı Değerin Ölçülmesi

Bilgi üretimi sürecinde kütüphane kurumunun yarattığı değeri ölçümlemek üzere, atıfların kütüphane dermesinde bulunurluğuna yönelik değerlendirmelerin yapıldığı araştırmaların, literatürde çok sıklıkla yer almadığı daha önce belirtilmişti. Saptanabildiği ölçüde, konu bağlamında somut veri ve değerlendirmelerin yer aldığı çalışmalar aşağıda sunulmuştur.

Beile¹⁸, Boole¹⁹ ve Killingsworth²⁰ (2004) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, ABD'de eğitim alanında üç kurum bazında 2000 yılında tamamlanan doktora tezleri arasında, tabakalı örnekleme tekniği ile her kurumdan 10 tez olmak üzere 30 tez seçilmiştir. Tezlere *Dissertation Abstracts International* veritabanı ve kurum kütüphanelerinin çevrimiçi katalogları taranarak erişilmiştir. Eğitim genel kategorisi altında örneklem alınan tezler, "eğitsel liderlik", "eğitim psikolojisi", "öğretim ya da öğrenme teorisi" ve "öğretmen eğitimi" konu kategorileri alanında sınıflanmış ve erişilen 1.842 atıf analiz edilmiştir. Bununla birlikte yazarlar, atıf gösterilen dergilerin, tezlerin yapıldığı üniversite kütüphanesi dermesinde görünürlüğünü, kütüphanelerin çevrimiçi kataloglarını tarayarak saptamıştır. Atıfların, örneklem alınan kütüphane dermelerindeki varlıkları sadece dergiler bazında belirlendiğini, kitap, danışma kaynakları vd. bilgi kaynağı türlerini içermediğini vurgulamakta yarar bulunmaktadır.

Çalışmada, doktora öğrencilerinin atıf gösterdiği dergilerin, büyük ölçüde (%90,7 ile %97 aralığında) kurum kütüphanelerinde bulunduğu verisi elde edilmiştir. Kurum 1 olarak adlandırılan kütüphanede, dergi referanslarının %90,7'si (196 referans) bulunur iken sadece %9,3'ünün (19 referans) bulunmadığı; Kurum 2'de 298 referanstan %93'ü var iken %7'sinin (21 referans) dermede yer almadığı; Kurum 3'de de 364 referanstan %97'sinin dermede varlığı

¹⁷ "Faculty Librarian- Humanities", Curtin University Library, Avustralya.

¹⁸ "Assoc. Librarian", University of Central Florida, ABD.

¹⁹ "Assistant Prof.", University of Central Florida, ABD.

²⁰ "Assoc. Librarian", University of Central Florida, ABD.

görünürken, %3'ünün (11 referans) dermede var olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca atıf gösterilen kaynakların, dergi (%45), magazin (%1,5), monograf (%33,9), web sitesi/e-dergi (%1,3) ve "diğer" (%18,3) başlıkları altında türlere, yayın tarihine, başlığa, formata (basılı/elektronik) göre dağılımına ve kurumlar bazında en çok atıf gösterilen dergi ve/veya çekirdek dergi başlıklarına ilişkin veriler de değerlendirilmiştir.

Walcott²¹ (1994), biyoloji alanında 1989-1992 yılları arasında yüksek lisans ve doktora düzeyinde alınan tezlerdeki atıfların, New York'taki Stony Brook Üniversitesi'nin Biyoloji Kütüphanesi'nde görünürlüğünü araştırdığı çalışmasında, 13.100 atıftan rastgele örnekleme tekniği ile 2.030 atıfı incelemiş ve belirlediği 700 derginin sadece 295'inin dermede abone olunan dergiler arasında bulunduğunu tespit etmiştir.

Yüksek lisans ve doktora tezlerine dayalı gerçekleştirilen ve dergiler bağlamında atıfların bağlı bulunulan kütüphanede bulunurluğunu araştıran bir başka çalışma, Edwards²² (1999)'a aittir. Araştırma, Akron Üniversitesi'nin Bilim ve Teknoloji Kütüphanesi'nin polimer bilimi ve polimer mühendisliğindeki lisansüstü düzeydeki kullanıcı grubuna odaklanmıştır. Atıf analizi çalışması verilerine göre, en çok atıf gösterilen 40 derginin 36'sına kütüphane dergi aboneliğinin sürmekte olduğu, 2'sinin artık yayın yaşamında olmadığı, 2 dergi aboneliğinin araştırmanın yapılmasından kısa bir süre önce kesildiği, yeniden aboneliğin yerinde olacağı belirtilmiştir. Edwards, daha önce belirtilen, atıf analizi çalışmalarının sınırlılıklarını göz önünde tutarak, dergilerin kütüphane içi kullanım ve raflama oranını (shelving counts) dikkate alan verileri de değerlendirmiş ve yüksek atıf alan dergilerin, doğru orantılı olarak, yüksek düzeyde kullanıldığını ancak bazı düşük atıfı dergilerin raflara yerleşim oranının, ters orantılı biçimde, yüksek düzeyde olduğunu bulgulamıştır. Örneğin yıllık aboneliği 3.600 dolar (yaklaşık 6.300 TRY) olan *Biopolymers* dergisinin, 1990-1996 yılları arasında tezlerde sadece 2 kez atıf aldığı ama aynı dönemde 418 kez kullanıldığı; yine yıllık aboneliği 3000 dolar (yaklaşık 5.300 TRY; *Ulrichsweb*'ten alınan 2013 yılı verilerinde 7.172 dolar) olan *Synthetic Metals* dergisinin, kütüphanede 341 kez raflama oranına sahip iken anılan dönem boyunca hiç atıf almadığı saptanmıştır. Bu çalışma göstermektedir ki, daha önce belirtildiği gibi, derme yönetimine ilişkin kararların sadece atıf analizi çalışmalarına dayalı biçimde alınması yeterli değildir.

Bununla birlikte Edwards, Kriz'in çalışmasından aktarma yaparak, West Virginia Üniversitesi'nde mühendislik yüksek lisans tezlerinde, dört yıl boyunca, kütüphane dermesinde bu alanda bulunan 307 dergi içinden %53'ünün sadece bir kez atıf aldığını, atıfların yarısının 33 dergiden geldiğini belirtmektedir (Kriz, 1977 aktaran Edwards, 1999).

Bilgi üretimi sürecinde kütüphane kurumunun katkısını ölçen bir diğer çalışmada, Livonen²³, Nygrén²⁴, Valtari²⁵ ve Heikkilä²⁶ (2009), 2005-2006 yılları arasında Finlandiya'da bulunan 2 üniversitede ekonomi ve yönetim alanında onaylanan 42 tezdin 10'unun (her bir üniversiteden 5'er tez olmak üzere) atıf analizini yapmışlar ve eriştikleri 3.191 atıfın bağlı bulunulan üniversite kütüphanesi dermesinde bulunurluğunu araştırmışlardır. Atıf analizi bulgularında, tezlerde en geniş kategoride dergi makalelerinin (%54), ikinci geniş kategoride kitapların (%31) ve üçüncü kategoride kitap içi bölümlerin (%10) yer aldığı belirtilmiştir; kitap-içi bölümlerin de kitap formatında yer aldığı dikkate alınır, atıf gösterilen kitap oranı %41'e çıkmaktadır. Yazarlar, atıfların kütüphane dermesinden erişilebilirliklerini ölçmek için 4 kategori belirlemişlerdir: e-ortamda erişilebilirlik; basılı ortamda erişilebilirlik; açık erişimli materyali (dergi, kitap ve ansiklopedi) içeren *Nelli Portal*'da erişilebilirlik; ve açık erişimli bakanlık, üniversite ya da kamu hizmet birimlerinin yayınlarına Internet kanalıyla erişilebilirlik. Atıfların kütüphane dermesinde var olup olmadığını saptamak için yine kütüphanelerin çevrimiçi kataloglarından yararlanılmıştır. Bilgi kaynağı türü dikkate alınmadan tüm referansların üniversite kütüphanelerinin dermesinden erişim %80 olarak bulgulanırken, makale referanslarına erişim %89'u bulmuştur. Üniversite kütüphanesi ve bilgi kaynağı türleri bazında bakıl-

²¹ "Biology Librarian", Stony Brook University, ABD.

²² "Head of Science and Technology Library", University of Akron, ABD.

²³ "Librarian", Tampere University Library, Tampere, Finlandiya.

²⁴ "Librarian", Library of Turku School of Economics, Turku, Finlandiya.

²⁵ "Librarian", Library of Turku School of Economics, Turku, Finlandiya.

²⁶ "Librarian", Tampere University Library, Tampere, Finlandiya.

dığında, A Üniversitesi'nde makalelerin %68'ine elektronik ortamda, %13'üne basılı ortamda, %1'ine de açık ağ (open network) kanallarından erişilmiştir. Erişilemeyen makale %18'dir. B Üniversitesi'nde makalelerin %79'una elektronik ortamda, %12'sine basılı ortamda, %1'ine açık ağ'dan erişilmiştir. Erişilemeyen makale oranı %8'dir. Her iki üniversitede de makalelere ağırlıklı elektronik ortamda erişilmiştir. Kitapların ise, büyük oranda basılı dermede erişilebilir olduğu saptanmıştır. A Üniversitesi'nde, %68'i kütüphane dermesinde var olduğu tespit edilen atıfların, %65'inin basılı ortamda, %3'ünün elektronik ortamda, %3'ünün de açık ağ'da bulunduğu verisi elde edilmiştir. Erişilemeyen kitaplar %29'dur. B Üniversitesi'nde kitaplara erişim toplamda %71'dir. Bu verilerin, %70'i basılı ortama, %1'i elektronik ortama, %1'i açık ağ'a aittir. Erişilemeyen kitaplar ise %26'dır.

McCain²⁷ ve Bobick²⁸ (1981), 1975-1977 yılları arasında Temple Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nde bulunan öğretim üyeleri ve öğrenciler tarafından yapılan doktora tezlerini, fakülte yayınlarını ve doktora sunumlarını baz alarak gerçekleştirdikleri atıf analizi araştırmasında toplam 153 kaynaktan 4.155 atıfa ulaşmışlardır. Atıfların %91'inin (3.739 atıf) dergilere olduğunu tespit etmişler ve en çok atıf gösterilen 60 derginin dermede bulunurluk verilerini, tek tek dergi bazında dermede varolan cilt, sayı ve yılları ile birlikte değerlendirmişler, kapsama aldıkları dergilerin büyük ölçüde dermede yer aldığını belirlemişlerdir.

Brazzeal²⁹ ve Fowler³⁰ (2005), tezler bazında gerçekleştirdikleri atıf analizi çalışmasını, atıfların kütüphane dermesinde erişilebilirliği verileri ile desteklememekle birlikte bu bağlamda çalışmaların gerekliliğini ve atıf çalışmalarının derme yönetimi yanında referans hizmetleri için de önemini vurgulamışlardır. Yazarlar, derme geliştirme ve referans hizmetlerinden sorumlu kütüphanecilerinin, ormancılık alanında yüksek lisans öğrencileri tarafından kullanılan kaynakları daha iyi anlamalarını sağlamak amacıyla, Mississippi Devlet Üniversitesi'nde 1999-2003 yılları arasında ormancılık alanında tamamlanan yüksek lisans tezlerinin atıflarını irdelemişlerdir. Atıfların %44,6 ile sıklıkla dergilerden oluştuğunu ve çoğunun elektronik ortamda bulunduğunu belirtmektedirler. İleri dönemde yapılacak çalışmalarda atıfların elektronik ortamda dermede erişilebilirliğinin belirlenmesini de önermektedirler. 43 tezdən alınan 2.175 atıfın büyük çoğunluğunun dergi olduğu belirtilmekle birlikte çalışmanın bulgularından elde edilen verilere bakıldığında atıfların %17,2'sinin devlet ve üniversite yayınları, %13'ünün kitaplar, %12,5'inin bildiriler, %3,4'ünün tezler, %3,1'inin raporlar, %6,1 'çeşitli' kategorilerinde sunulduğu görülmektedir. Yazarlar, her ne kadar bulguları, kendi yaklaşım tarzları ile yukarıda sunulduğu biçimde değerlendirse de, kitaplar, devlet ve üniversite yayınları ve bildirilerin ayrı kategorilerde değerlendirilmesinin, verilerin yorumunu etkileyeceği ve söz konusu kaynakların kitap kategorisinde değerlendirilmesi yaklaşımı benimsendiğinde, kitapların kullanım oranının, neredeyse dergiler ile aynı olduğu söylenebilir.

Al ve Tonta (2004), Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nde 1974-2002 yılları arasında tamamlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin atıf analizini yapmışlardır. Atıf gösterilen kaynakların üniversite kütüphanesinde bulunurluğunu içeren veriler araştırma kapsamında değerlendirilmese de çalışma bulgularının, kütüphane kullanım verileri ile eşleştirilerek kütüphanecilikte çekirdek dergi başlıklarının belirlenmesinde yararlanılabileceğine, dergileri tutma, çıkarma ya da depolama alanı dışına taşıma gibi konularda karar vermek üzere kütüphane dermesini değerlendirme konularında kullanılabileceğine dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra yazarlar, çalışma bulgularının, dergi atıf sayıları ile üniversite kütüphanesi dergi dermesinde elde edilebilirliği arasında bağlantının var olduğu konusunu akla getirdiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda dergilerin atıf istatistikleri ile kütüphanede kullanım durumu arasında bağlantı olup olmadığını bulgulamak için derinlemesine çalışmalara gereksinim olduğunu vurgulamışlardır. Araştırmada, anılan dönemde tespit edilen 78'i yüksek lisans, 22'si doktora düzeyinde 100 tezin 7.019 atıfının, %50'sinin monografilere, %42'sinin dergi makalelerine, %3'ünün elektronik yayınlara, %3'ünün tezlere ve %2'sinin diğer kaynak türlerine ait olduğu saptanmıştır. Kaynak türlerinin genel başlıkları belirlenirken, kitaplar, bildiriler ve raporlar, 'monografiler'

²⁷ Biology Library, Temple University, ABD.

²⁸ Samuel Paley Library, Temple University, ABD.

²⁹ "Ass. Prof., Instruction Services Librarian", Mississippi State University, ABD.

³⁰ "Ass. Prof., Monographic Cataloger", Mississippi State University, ABD.

(monographs) kategorisinde; uzmanlık alanı, bilimsel ve popüler nitelikli dergiler, magazinler ve gazeteler, ‘dergiler’ (journals); veritabanı ya da web siteleri aracılığıyla edinilen makaleler, ‘elektronik yayınlar’ (electronic publications) kategorisinde; yüksek lisans, doktora ve post-doktora tezleri ‘tezler’ (dissertations) kategorisinde; yayınlanmamış eserler, görüşmeler ve arşiv belgeleri (documents) ‘diğer’ kategorisinde değerlendirilmiştir. Çalışmada, konu bağlamında en çok atıf gösterilen derginin *Türk Kütüphaneciliği* dergisi olduğu, en çok atıf alan dergiler ile dergi etki faktörleri arasında bir bağlantı olmadığı, yüksek lisans tezlerinde görece biçimde atıf kaynaklarının daha güncel olduğu, atıf kaynaklarının %55’inin İngilizce kalanının Türkçe olduğu, atıf gösterilen makalelerin yarı yaşam ömrünün 9 yıl olduğu verilerine de erişilmiştir.

Kayongo³¹ ve Helm³² (2012), Notre Dame Üniversitesi’nde sosyal bilimler, temel bilimler, mühendislik, sanat ve insan bilimleri disiplinlerinde, 2005-2007 yılları arasında tamamlanan 248 doktora tezinin 39106 atfı kapsamında atıf analizi çalışması yapmışlardır. Yazarlar, araştırmalarında, atıfların Notre Dame Üniversitesi Hesburgh Kütüphaneleri dermesinde genel bulunurluk verileri yanında en çok atıf alan 1.000 kaynağın dermeden erişilebilirlik durumunu da değerlendirmişlerdir. Çalışmada bilgi kaynakları, diğer araştırmalardan farklı olarak, ayrıntı düzeyinde alt türlere (kitap, dergi ve tezlerin yanısıra patent, rapor, kurs notları, video, harita, poster, e-posta vd.) ayrılmıştır ve *Microsoft Access* aracılığıyla oluşturulan veritabanında atıf verileri analiz edilmiştir. Araştırmanın genel sonuçları ile disiplinler bazında elde edilen verilere bakıldığında, temel ve uygulamalı bilimler ile sosyal bilimler, insan bilimleri ve sanat alanlarındaki bilgi üretimi sürecinde kaynak kullanımının, türlere göre nasıl farklılık gösterdiği çok rahatlıkla görülebilmektedir. Genel toplamda dergi kullanımı %55,2, kitap kullanımını %36,8’dir. Temel bilimler alanında, atıf gösterilen dergi %78 iken kitaplara atıf, %14’tür. Mühendislik alanında dergilere atıf %64 iken kitaplara atıf, %14’tür. Sosyal bilimler alanında -hemen hemen eşit biçimde- dergilere atıf %46 iken, kitaplara atıf %42’dir. İnsan bilimleri ve sanat alanlarında ise dergilere atıf %23 iken, kitaplara atıf %73’tür. Atıfların dermede bulunurluk verilerine gelince; web siteleri, kurs notları, e-posta vb. çıkarıldığında kütüphane dermesinde bulunması olası 27.652 atfın, genel toplamda %67’si (18.461 atıf) erişilebilir durumdadır. Temel bilimler alanında atıf gösterilen kaynakların (toplam 5.369 atıf) %76’sına (4.093 atıf) üniversite kütüphanesinin dermesinden erişilebilirlik olası iken en çok kullanılan 1.000 atıf kaynağı içinde erişim, %92’dir. Bu bağlamda elde edilen veriler, mühendislik alanında %67 (7.032 atıf içinde), %90 (en çok atıf alan 1.000 kaynak içinde); sosyal bilimler alanında %65 (5.185 atıf içinde), %75 (en çok atıf alan 1.000 kaynak içinde); insan bilimleri ve sanat alanında %63 (10.818 atıf içinde); %83 (en çok atıf alan 1.000 kaynak içinde)’tür.

Söz konusu veriler analiz edilirse, disiplinler bazında gruplandırılan tezlerdeki atıf sayıları eşit değildir; dolayısıyla en çok atıf alan 1.000 kaynak bazında yapılan değerlendirme, görece biçimde nicel açıdan, daha somut karşılaştırma olanağı sunmaktadır ki, buna göre, kütüphanenin bilgi gereksinimini en yüksek düzeyde karşıladığı kullanıcı grubu temel bilimler alanındaki doktora öğrencileridir. Yine görece biçimde, kütüphanenin, bilgi gereksinimini karşılama oranı en düşük olan sosyal bilimler alanındaki kullanıcı grubu için dermesini gözden geçirmesinin yerinde olacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte literatür değerlendirildiğinde, bu alanda yapılan çalışmalar bağlamında elde edilen veriler, üniversite kütüphanesinin, bilgi üretimi sürecine büyük ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Tonta ve Ünal³³ (2008), Ulakbim Belge Sağlama Hizmetleri Birimi’ne (BS) yapılan belge sağlama isteklerini ve “Okuyucu Salonu Referans Hizmetleri Birimi”ndeki (OSR) kütüphane içi kullanım verilerini değerlendirdikleri çalışmalarında, BS’ye 26.06.2000 - 30.06.2005 tarihleri arasındaki verilere göre 389.865, OSR’ye ise 21.05.2002 - 30.06.2005 tarihleri arasında 494.728 makale isteğinde bulunduğu belirtilmektedirler. Yazarlar, BS’ye yapılan isteklerin %71’inin, OSR’ye yapılanların ise %92’sinin karşılandığını saptamışlardır. Bu isteklerin %76’sı (164.260) basılı, %23’ü (50.468) elektronik dergilerden sağlanmıştır. Genel değerlendirmede, isteklerin %50’sinin 8.935 derginin %3’ünden (271 dergi), %80’inin dergilerin %11’inden (993) karşılandığı belirlenmiştir.

³¹ “Reference Librarian, Anthropology”, Hesburgh Libraries, University of Notre Dame, ABD.

³² “Data Manager”, Computer Vision Research Laboratory, University of Notre Dame, ABD.

³³ Yrd.Doç.Dr., Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Sosyal Bilimler ve İnsan Bilimleri Alanında Atıf Eğilimleri

Enger, (2009, s.109), atıf analizi çalışmalarının genellikle kütüphanelerde çekirdek dergi dermesini belirlemek ve böylece dergi dermesini geliştirmek üzere kullanıldığını, kitap dermesini geliştirme için araç olarak atıf analizinin literatürde fazla tartışılmadığını, oysa insan bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında uzmanların dergilerden daha çok kitaplardan yararlandıkları konusuna dikkat çekmiştir.

Enger'ın aktardığına göre, Heinzkill (2007), İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında 2003 yılında yayınlanan 42 İngilizce dergide yer alan 555 makale bazında 20.802 atfın analizini gerçekleştirdiği araştırmasında, atıf gösterilen kitapların %75,8, dergilerin %19,8 olduğunu bulgulamıştır; Knievel ve Kellsey (2005), 2002 yılı için sekiz insan bilimleri alanında (sanat, klasikler, tarih, dilbilim, edebiyat, müzik, felsefe ve din) bir dergiyi örneklem aldığı çalışmasında 9.131 atfı değerlendirmiş ve %74,3 düzeyinde kitapların atıf aldığını saptamıştır; Broadus (1952), *American Sociological Review*'da 1950 yılında yayınlanan makalelerde kullanılan atıfların %53,7'sinin kitap, %46,3'ünün dergilere ait olduğunu bulgulamıştır (Heinzkill, 2007; Knievel ve Kellsey, 2005; Broadus, 1952, aktaran Enger, 2009).

Bununla birlikte kaynaklara bakıldığında, Broadus³⁴ (1952), araştırma yaptığı toplam 1.016 atfı değerlendirirken, makalelerdeki tekrar eden (duplike) referansı çıkardığını, %90'ı İngilizce olan atıfların, %46,3'ünün, yıllıklar ve monografileri de içeren süreli yayın türündeki kaynaklar olduğunu, %91,4'ü İngilizce olan atıfların da %53,7'sinin akademik tezleri de içeren süreli olmayan yayınlar olduğunu belirtmektedir. Burada bilgi kaynağı türleri için yaklaşım yanlılığına dikkat çekmekte yarar bulunmaktadır.

Heinzkill³⁵ (2007), yukarıda anılan çalışmasında, İngiliz Dili ve Edebiyatı ile Amerikan Dili ve Edebiyatı alanında monografi olarak eriştiği atıfların yarısından fazlasının (%55,4) 20 yaşın altında olduğunu, makale atıflarının ise genel olarak son 20 yıla ait olduğunu belirtmektedir. Bu bulgu, insan bilimleri alanında atıf gösterilen kaynakların yaşı konusunda önemli bir fikir vermektedir ve temel ve uygulamalı bilim alanları ile benzeşmediğini gösteren önemli bir ipucu niteliğindedir.

Dilek-Kayaoglu³⁶ (2007), ülkemiz verilerinde, İstanbul Üniversitesi örneğinde, öğretim üyeleri bazında, elektronik dergi (e-dergi) kullanımı ile bilim dalı ilişkisini araştırdığı çalışmasında e-dergilerin kullanım sıklığı ve format tercihi ile bilim dalı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu bulgulamıştır. Yazar, araştırmasında Ekim 2005 - Şubat 2006 tarihleri arasında uyguladığı web tabanlı kullanıcı araştırması verilerine dayalı olarak, evrende bulunan 5.220 öğretim üyesi içinde 691 kişiden yanıt almış ve eksiksiz yanıt veren 590 (192'si fen bilimleri, 260'ı sağlık bilimleri, 80'i sosyal bilimler, 58'i insan bilimleri alanından) öğretim üyesinden aldığı anket formlarındaki verileri analiz etmiştir. Analizi kolaylaştırmak için haftalık ve daha sık kullananlar <çok sık kullananlar>, aylık ve daha sık kullanımı gerçekleştirenler <sık kullananlar>, ara sıra kullananlar <az kullananlar> biçiminde tanımlanmıştır. Bulgulara bakıldığında, genel toplamda öğretim üyelerinin %64,1'inin e-dergileri "çok sık", %75,6'sının "sık" kullandığı, %22'sinin "daha az sıklıkta", %2,4'ünün kullanmadığı verisine erişilmiştir. E-dergilerin kullanımına ilişkin olarak disiplinlere göre süzölmüş veriler değerlendirildiğinde ise, sosyal bilimler alanında öğretim üyelerinin %52,5'inin "çok sık" (günlük, haftalık), %62,5'inin "sık" (aylık ve daha sık), %35'inin "daha az sıklıkta" kullanıldığı, %2,5'inin kullanmadığı; insan bilimleri alanında öğretim üyelerinin %51,7'sinin "çok sık", %55,1'inin "sık", %31'inin "daha az sıklıkta" e-dergileri kullandığı, %13,8'inin de kullanmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, sağlık bilimleri alanında e-dergi kullanımı %70,8 ile "çok sık", %82,3 ile "sık", %16,9 ile "daha az sıklıkta", %0,8 ile kullanılmadığı; fen bilimleri alanında öğretim üyelerinin %63,6'sının "çok sık", %78,2'sinin "sık", %20,8'inin "daha az sıklıkta" e-dergileri kullandığı, %1'inin de kullanmadığı bulgulanmıştır. Araştırmada ayrıca basılı dergi kullanım sıklığı ile bilim dalı ilişkisi de analiz edilmiş ve bütün disiplinlerde basılı dergi kullanım sıklığının e-dergilere göre çok düşük olduğu görülmüştür. Öğretim üyelerinin çoğunun, bağlı bulunduk-

³⁴ "Librarian", George Peppardine College, ABD

³⁵ Emekli, "Reference and Humanities Bibliographer", University of Oregon, ABD

³⁶ Doç.Dr., Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

ları üniversite kütüphanesinde yeterli e-dergi aboneliği olmamasının, kullanımın önünde büyük engel olduğunu düşündüğü de araştırma sonuçlarında paylaşılmıştır. Söz konusu veriler sosyal bilimler alanında %47,5, insan bilimleri alanında %65,5, sağlık bilimleri alanında %53,1, fen bilimleri alanında ise en yüksek düzeyde %71,9'dur.

Çalışma, makalede ele alınan konu bağlamında atıf analizi araştırmasını içermemekle birlikte, daha önce sözü edilen bilgi üretimi sürecinin ürünlerini (output) ve kütüphane kurumunun katkısını değerlendirme aşamasında, atıf analizi çalışmalarının ülke gerçeklerinde yürütülen betimleyici araştırmalar ve metodolojiler ile desteklenmesi gerekliliği görüşüne dayalı olarak dikkate değer niteliktedir.

Knieval³⁷ ve Kellsey³⁸ (2005) de sekiz insan bilimleri alanında, 146 makalede, ağırlıklı kitapların atıf gösterildiğini ancak bazı disiplinlerde beklenenden daha az kitap atıf oranlarına erişildiğini belirtmektedirler. Azalan değerde kitaplara atıf sıralaması şöylece bulgulanmıştır: Din alanında %88,2, edebiyat alanında %83,0, müzik alanında %80,6, sanat alanında %76,9, klasikler alanında %76,8, tarih alanında %76,4, dilbilim alanında %60,8 ve felsefe alanında %51,4'tür. Genel ortalama verilerinde, %74,3 monografiler en çok atıf gösterilen bilgi kaynağı türü iken, makaleler %25,3, elektronik kaynaklar da %3 olarak saptanmıştır. Yazarlar, atıf gösterilen kaynakların diline ilişkin olarak yabancı dillerde de atıf kaynakların bulunduğunu ve ağırlıklı Fransızca ve Almanca olduğunu belirtmektedirler.

Uçak³⁹ ve Al (2009), Hacettepe Üniversitesi'nde sosyal bilimler, temel bilimler, mühendislik, sanat ve beşeri bilimler alanlarında yer alan 16 disiplinde, 1968-2007 yılları arasında tamamlanan ve tabakalı örnekleme tekniği ile seçilen 391 tezin ve tezlerde yer alan 29.298 atıf analizini yapmışlar ve atıf gösterilen kaynakların türü, yayın dilleri, yazarlılık durumu gibi verileri incelemişlerdir. Ayrıca verilerin zaman içinde ne gibi farklılıklar gösterdiği, 10'ar yıllık zaman dilimleri dahilinde değerlendirilmiştir. Çalışmada özellikle sosyal bilimler ile sanat ve beşeri bilimler alanlarında elde edilen bulgulara bakıldığında; kitaplara atıfın, sosyal bilimlerde %62,7; sanat ve beşeri bilimler alanında %87,6; dergilere atıfın ise sosyal bilimlerde %25,4, sanat ve beşeri bilimlerde sadece %9,1 olduğu bulgulanmıştır. 10'ar yıllık zaman dilimleri bazında, sosyal bilimler alanında 1968-1977 döneminde atıf gösterilen kaynakların dilleri %57 İngilizce iken, 1998-2007 döneminde %27'ye düşmüştür; aynı durum sanat ve beşeri bilimlerde %92 iken %39'a düşmüştür. Çalışmada atıf gösterilen kaynakların 'tek yazarlı' ve 'çok yazarlı' değerlendirmesi de yapılmış ve sosyal bilimler alanında 1968-1977 döneminde çok yazarlı atıf %18 iken, 1998-2007 döneminde %13'e düşmüştür; sanat ve beşeri bilimler alanında ise 1968-1977 döneminde çok yazarlı atıf kaynağı hiç bulunmaz iken, 1998-2007 yıllarında çok az bir artışla %5'e çıkmıştır. Makalenin sınırları göz önünde tutularak, "tek yazarlı" ve "çok yazarlı" atıflara ilişkin olarak diğer disiplinlerdeki veriler sunulamamıştır.

Müzik konusunda tez atıflarını değerlendiren Kuypere-Rushing⁴⁰ (1999), çalışmasında özgün bir metodoloji kullanmıştır. Yazar, öncelikle 1993 yılında ABD'de müzik doktora programlarında tamamlanan tezleri tespit etmek üzere *Dissertation Abstracts* veritabanını taramış ve 474 teze erişmiştir. Tespit ettiği tezlerin yazarlarını bu kez *1997 National Faculty Directory*'i taramış ve 474 tezdten 181'ini kaynakta bulmuştur. Tezlerin yazarlarından, yazılı iletişim kanalı ile tezlerinin kaynakçalarını göndermelerini istenmiştir. Yazarlar tarafından gönderilmeyen tez kaynakçalarının bir kısmı diğer kütüphanelerden kütüphaneler arası ödünç alma yolu ile temin edilmiştir ve toplamda 118 tez araştırma kapsamına alınmıştır. 118 doktora tezinin 13.111 atfında yapılan analiz çalışmasında, en fazla atıfın %41 ile kitaplara, %29 ile dergilere, %6 ile danışma kaynaklarına, %6 ile tezlere, %4 ile notalara, %1 ile ses kayıtlarına vd. kaynak türlerine ait olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışmada, özellikle kütüphanecilerin müzik alanında çekirdek dergi dermesini belirlemelerine yardımcı olmak üzere, en çok kullanılan dergilere ilişkin verilerin değerlendirilmesine odaklanılmıştır.

Enger⁴¹ (2009), özgün bir metodolojiye dayandırdığı çalışmasında atıf analizi aracılı-

³⁷ "Ass.Prof., Humanities Reference and Instruction Librarian and Bibliographer"- Philosophy and Linguistics, University of Colorado, ABD.

³⁸ "Associate Professor, Monographer Cataloger and Bibliographer"- Classics, University of Colorado, ABD

³⁹ Prof.Dr. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye.

⁴⁰ "Head of Music Resources", Louisiana State University, ABD.

⁴¹ "Assistant Professor" North Dakota State University, School of Education, ABD; daha önce 20 yıl "Academic Librarian" ve "Social Science Librarian" olarak çalışmıştır.

ğıyla üniversite kütüphaneleri için çekirdek kitap dermesini belirlemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda öncelikle işletme, antropoloji, eğitim, siyaset bilim, psikoloji ve sosyoloji alanlarında etki faktörü yüksek dergilerde en çok atıf alan kitaplar saptanmış ve *Books in Print*'ten bibliyografik doğrulamaları yapılmış ve araştırmanın yapıldığı kütüphane tarafından satın alınmıştır. Araştırmanın yapıldığı kütüphanenin adı çalışmada verilmemiştir. Diğer taraftan yine aynı konu alanlarında geleneksel kitap seçim araçları kullanılarak -ki öğretim üyelerinin istekleri, yerel kampüs gereksinimleri doğrultusunda *Choice*, *Booklist*, *Library Journal*, *Publishers Weekly*'de yer alan bibliyografik tanıtım ve satın alma bilgileri dikkate alınarak- kitaplar seçilmiş ve satın alınmıştır. Böylece 92'si atıflar aracılığıyla, 1.267'si geleneksel yollarla olmak üzere toplam 1.359 kitap dermeye kazandırılmış ve kataloglaması yapılmıştır. İzleyen aşamada belli bir süre ile söz konusu kitapların, öğrenciler ve öğretim üyeleri tarafından ne kadar kullanıldığını belirlemek üzere teslim edilen kitapların verileri ("checked out" verileri) kayıt altına alınmıştır. Sonuç olarak, iki kümede örneklem alınan kitapların dolaşım (circulation) verilerinin, %93,23'ünün geleneksel yolla alınan kitaplara, %6,77'sinin atıf analizi yoluyla edinilen kitaplara ait olduğu bulgulanmıştır. Ancak yukarıda da sunulduğu üzere, iki kümede satın alınan kitap sayısı birbirinden çok farklı olduğu için, t-testi yapılmış ve kullanım oranının birbirine çok yakın olduğu saptanmıştır. Geleneksel yolla edinilen kitaplar için 2,3538; atıf analizi yoluyla edinilen kitaplar için 2,1667 verisi elde edilmiştir. Bunun yanında incelenen dönemde geleneksel yolla edinilen kitap kümesinin %7,18'inin hiç kullanılmadığı, %26,84'ünün bir kez, %23,05'inin iki kez, %14,84'ünün üç kez, %15,22'sinin dört kezden fazla kullanıldığı belirlenmiştir. Atıf analizi yoluyla edinilen kitap kümesinde ilgili veriler gözden geçirilirse, %6,52'sinin hiç kullanılmadığı, %34,78'inin bir kez, %32,16'sinin iki kez, %10,87'sinin üç kez ve %15,22'sinin dört kezden fazla kullanıldığı görülmektedir. Bulgular açısından her iki yöntemin de kitaplar için derme geliştirme sürecinde etkili olduğu ve elde edilen veriler arasında önemli bir farkın bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Bilgi Üretimi Sürecinin Değerlendirilmesinde Yeni Bir Kavram: LibCitation

Bilgi üretimi sürecinde kitapların değerini ölçmeye yönelik olarak, literatürde yeni yerini alan "Libcitation" kavramından da söz etmekte yarar bulunmaktadır. Libcitation, kitapların yazar odaklı olarak, genellikle ulusal kütüphanelerde ve/veya ulusal düzlemde toplu kataloglarda bulunurluk verilerinin tespit edilerek kütüphanelerin "bestseller"larının belirlenmesine odaklanmaktadır. White⁴², Boell⁴³, Yu⁴⁴, Davis⁴⁵, Wilson⁴⁶ ve Cole'un (2009) "Libcitation"ı belirlemek amacıyla belirledikleri metodoloji anılmaya değerdir. Yazarlar, öncelikle Avustralya'da bulunan University of Sydney ve University of New South Wales'te tarih, felsefe ve siyaset bilim bölümlerindeki akademisyenleri belirlemişler ve yedi yıllık süre kapsamında (2000-2006) akademisyenlerin yayınladıkları kitap ve kitap bölümlerini saptamak üzere, yazar adlarını esas alarak 2007 yılı sonu ve 2008 yılı başında Avustralya ulusal veritabanı *ANDB (Australian National Bibliographic Database)*'den sorgulama yapmışlardır. Hedef gruptaki 148 akademisyenin 2/3'ünün, 2000 ile 2006 yılları arasında en az bir kitabının yayınlandığı verisine ulaşılmıştır. Kitaplar, yazarların web sitelerinden bulunan bilgiler ile kontrol edilmiştir. Elde edilen verilere göre, ikisi ortak yazarlı, 179'u tek yazarlı 181 kitap, 88 yazar arasında dağılmaktadır. Çalışmada, yukarıda sunulan disiplinler bazında, belirlenen kitapların ülkede kaç kütüphanede bulunduğu verilerini elde etmek için ulusal düzlemde *Libraries Australia* (toplu katalog) ve *OCLC-WorldCat*'ten yararlanılmış ve istenen verilere ulaşılmıştır. Böylece bir kitabın kaç kütüphane dermesinde bulunduğu verisinin karşılığı olan Libcitation sayıları (Libcitation counts) ile ona dayalı hesaplanan kitapların aldıkları Libcitation dereceleri (Libcitation scores) saptanmıştır. Yazarlar, belirli sınırlılıklarına karşın metodolojinin ve ona dayalı araştırma ile elde edilen bulguların, kütüphanelerde incelenen konular bağlamında çekirdek kitap dermesini belirlemede kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

⁴² College of Information Science and Technology, Drexel University, ABD

⁴³ Bibliometrics and Informetrics Research Group, University of New South Wales, Avustralya

⁴⁴ Bibliometrics and Informetrics Research Group, University of New South Wales, Avustralya

⁴⁵ Bibliometrics and Informetrics Research Group, University of New South Wales, Avustralya

⁴⁶ Bibliometrics and Informetrics Research Group, University of New South Wales, Avustralya

Benzer çalışmalar, ülkemizde de *To-Kat* verileri bazında gerçekleştirilebilir ve görelî biçimde kütüphanelerimizin “bestseller”ları -Libcitation verileri- elde edilebilir.

Değerlendirme

Literatürde yer alan uygulama örneklerinde de görülmektedir ki atıf analizi ve bibliyometrik araştırmalar, disiplinimizde ve genel anlamda bilgi üretimi sürecinin ürünlerini değerlendirme aşamasında dikkate alınması gereken önemli enstrümanlardır. Bununla birlikte atıf analizi ve bibliyometriye dayalı araştırmaların, ele alınış biçimlerinde bir başka deyişle metodolojik yaklaşımlarında, yeterlilikleri yanında yetersizlikleri de göz önünde tutularak, mümkün olduğunca güçlü yanlarının eksiksiz biçimde öne çıkarılması, zayıf yanlarının da elemine edilmesi yönünde çaba gösterilmesi gerekmektedir ve konu, hâlâ yeni metodolojik yaklaşımlara açıktır.

Literatür, izlenebildiği ölçüde, özellikle kütüphane kurumunun bilgi üretimi sürecinde katkısını somut veriler ile destekleyen metrik çalışmalar açısından kimi boşluklara sahiptir. Boşluğun, yine disiplinimizde çalışan teorisyenler ve uygulama düzeyinde araştırma yapan meslektaşlar -ki yukarıda görüldüğü üzere, literatürde yer alan araştırmaların neredeyse tamamı kütüphanecilere aittir- tarafından yeni yaklaşımlar ve metodolojiler ile doldurulması gerekmektedir. Sözkonusu gereklilik, alan çalışanlarının dahi araç olmaktan çıkarıp amaç haline getirdiği teknoloji karşısında kütüphane kurumunun varlık nedeninin tartışıldığı günümüz gerçeklerinde, hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiştir.

Sonuç

Bilgi üretimi sürecinin ürünlerini değerlendirme ve ‘değer tayini’nde, ulusal düzlemde her ülkenin kendi gerçeklerinde sadece nicel değil nitel verilerle, nesnel/etik/estetik yaklaşımlarla beslenen bir ‘araştırma modeli’ ve onu besleyecek ‘metodolojileri’ geliştirme çabası gündemdedir. Ülkemizde de temel ve uygulamalı bilimler alanı ile özellikle sosyal bilimler ve insan bilimleri ile sanat alanlarında araştırma çıktılarının değerini belirlemek üzere, kurumsal ve/veya ulusal düzeyde -mikro ve makro ölçekli- ‘model’ ve model için ‘metodoloji’ arayışına bir an önce gidilmesi önerilir.

Unutulmamalıdır ki kütüphanecilik ve enformasyon bilimi, teorik ve uygulama yüzü ile insan için vardır. Teknoloji araçtır, amacın odaklandığı yegane unsur insandır, onun gereksinimleridir, talepleridir, istekleridir ve tercihleridir. Bizim görevimiz de sözü edilen unsurları gözardı etmeden, onlarla birlikte bilgi gereksinimlerini, mümkün olduğunca bütün engelleri aşarak en üst düzeyde karşılamaktır. Araç, amacı dışlayan, onsuz değerlendirilen unsur haline geldiğinde amaç da araç da değersizleşmektedir. Bu nedenle insan odaklı, teknoloji araçlı, inovatif, ulusal ve uluslararası gerçekleri dikkate alan, sağlam zemin üzerinde sıçramalar yapmayı olanaklı kılan metodolojiler üzerinde uzun soluklu düşünsel çabalara ve uygulama çalışmalarına ihtiyacımız bulunmaktadır.

Kaynakça

- Al, U., Şahiner, M. ve Tonta, Y. (2006). Arts and humanities literature: Bibliometric characteristics of contributions by Turkish authors. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*, 57(8), 1011-1022.
- Al, U. ve Tonta, Y. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 19-47.
- Archambault, É. ve Vignola-Gagne, É. (2004). *The use of bibliometrics in the social sciences and humanities. Science-metrix final report*. Prepared for the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada (SSHRC). Montreal: Science-Metrix. 10 Şubat 2009 tarihinde http://www.science-metrix.com/pdf/SM_2004_008_SSHRC_Bibliometrics_Social_Science.pdf
- Beile P. M., Boole, D. N. ve Killingsworth, E. K. (2004). A microscope or a mirror?: A question of study validity regarding the use of dissertation citation analysis for evaluating research collections. *The Journal of Academic Librarianship*, 30(5), 347-353.
- Brazzeal, B. ve Fowler, R. (2005). Patterns of information use in graduate research in forestry: A citation analysis of master's theses at Mississippi State University. *Science & Technology Libraries*, 26(2), 91-106.
- Broadus, R. N. (1952). An analysis of literature cited in the American Sociological Review. *American Sociological Review*, 17(3), 355-357.
- Broadus, R. N. (1987). Early approaches to bibliometrics. *Journal of the American Society for Information Science*, 38 (March), 127-129.
- CHASS - Council for the Humanities, Arts and Social Sciences. (2005). *Measures of quality and impact of publicly funded research in the humanities, arts and social sciences. CHASS Occasional Paper 2*. Canberra: CHASS.
- Dilek-Kayaoğlu, H. (1999). *Derme oluşturma ve geliştirme: İ. Ü. Merkez Kütüphanesinde bütçe yönetimi, (Nisan 1994 - Kasım 1997)*. İstanbul: Mavibulut.
- Dilek-Kayaoğlu, H. (2007). Elektronik dergi kullanımı ile bilim dalı ilişkisi: Betimleyici bir inceleme. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(4), 440-458.
- East, J. W. (2006). Ranking journals in the humanities: An Australian case study. *Australian Academic and Research Libraries*, 37(1), 3-16.
- Edwards, S. (1999). Citation analysis as a collection development tool: A bibliometric study of polymer science theses and dissertation. *Serials Review*, 25(1), 11-20.
- Enger, K. B. (2009). Using citation analysis to develop core book collections in academic libraries. *Library & Information Science Research*, 31(2), 107-112.
- Garfield, E. (1972). Citation analysis as a tool in journal evaluation. *Science*, 178(4060), 471-479.
- Glänzel, W. (1996). A bibliometric approach to social sciences: National research performance in 6 selected social science areas, 1990-1992. *Scientometrics*, 35(3), 291-307.

- Gülgöz, S., Yedekçiöğlü, Ö. A. ve Yurtsever, E. (2002). Turkey's output in social science publications: 1970-1999. *Scientometrics*, 55(1), 103-121.
- Gürdal Tamdoğan, O. (2009). Bilgi üretiminde yazın ürünleri ve kütüphaneler: Atıfların tespiti ve analizi yoluyla araştırma (Büyük Ata'ya). *Türk Kütüphaneciliği*, 23(2), 254-277.
- Haddow, G. (2008). Quality Australian journals in the humanities and social sciences. *Australian Academic and Research Libraries*, 39(2), 79-91.
- Heinzkill, R. (2007). References in scholarly English and American literary journals thirty years later: A citation study. *College & Research Libraries*, 68(2), 141-153.
- Hicks, D. (1999). The difficulty of achieving full coverage of international social science literature and the bibliometric consequences. *Scientometrics*, 44(2), 193-215.
- Hicks D. (2004). The four literatures of social science. *Forthcoming in Handbook of Quantitative Science and Technology Research*. Ed. Henk Moed. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Hoffmann, K. ve Doucette, L. (2012). A review of citation analysis methodologies for collection management. *College & Research Libraries*, 73(4), 321-335.
- Iivonen, M., Nygrén, U., Valtari, A. ve Heikkilä, T. (2009). Library collections contribute to doctoral studies: Citation analysis of dissertations in the field of economics and administration. *Library Management*, 30(3), 185-203.
- Ingwersen P. (1997). *The international visibility of Danish and Scandinavian research 1988-1996: A general overview of science & technology, the humanities and social sciences by online publication analysis*. CIS Report 5.3. Centre for Informetric Studies, Royal School of Library and Information Science.
- Kayongo, J. ve Helm, C. (2012). Relevance of library collections for graduate student research: A citation analysis study of doctoral dissertations at Notre Dame. *College & Research Libraries*, 73(1), 47-67.
- Knieval, J. E. ve Kellsey, C. (2005). Citation analysis for collection development: A comparative study of eight humanities fields. *Library Quarterly*, 75(2), 142-168.
- Kriz, H. M. (1977). Citation counting and the future of engineering libraries. *Engineering Education*, 67(April), 707-710.
- Kuyper-Rushing, L. (1999). Identifying uniform core journal titles for music libraries: A dissertation citation study. *College & Research Libraries*, 60(2), 153-163.
- McCain, K. W. ve Bobick, J. E. (1981). Patterns of journal use in a departmental library: A citation analysis. *Journal of the American Society for Information Science*, 32(4), 257-267.
- Nederhof, A. J. ve Zwaan, R. A. (1991). Quality judgments of journals as indicators of research performance in the humanities and the social and behavioral sciences. *Journal of the American Society for Information Science*, 42(5), 332-340.

- Nederhof, A. J., Zwaan, R. A., De Bruin, R. E. ve Dekker, P. J. (1989). Assessing the usefulness of bibliometric indicators for the humanities and the social and behavioral sciences: A comparative study. *Scientometrics*, 15(5-6), 423-435.
- Nisonger, T. E. (1992). *Collection evaluation in academic libraries: A literature guide and annotated bibliography*. Englewood, CO: Libraries Unlimited, Inc.
- Tonta, Y., ve Al, U. (2006). Scatter and obsolescence of journals cited in theses and dissertations of librarianship. *Library & Information Science Research*, 28, 281-296.
- Tonta, Y. ve İlhan, M. (1997). Sosyal bilimlerde Türkiye'nin dünyadaki yeri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 12(40), 67-75.
- Tonta, Y. ve Ünal, Y. (2008). Dergi kullanım verilerinin bibliyometrik analizi ve koleksiyon yönetiminde kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(3), 335-350.
- Uçak, (Özenç) N. ve Al, U. (2009). Bilimsel iletişimin zamana göre değişimi: Bir atıf analizi çalışması. *Bilgi Dünyası*, 10(1), 1-22.
- Uzun, A. (1998). A scientometric profile of social sciences research in Turkey. *The International Information & Library Review*, 30(3), 169-184.
- Walcott, R. (1994). Local citation studies: A short cut to local knowledge. *Science & Technology Libraries*, 14(3), 1-14.
- Webster, B. M. (1998). Polish sociology citation index as an example of usage of national citation indexes in scientometric analysis of social sciences. *Journal of Information Science*, 24(1), 19-32.
- White, E. C. (1985). Bibliometrics: From curiosity to convention. *Special Libraries*, 76 (Winter), 35-36.
- White, H. D., Boell, S., Yu, H., Davis, M., Wilson, C. S. ve Cole, F. T. H. (2009). Libcitations: A measure for comparative assessment of book publications in the humanities and social sciences. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*, 60(6), 1083-1096.
- Winclawska, B. M. (1996). Polish Sociology Citation Index (Principles for creation and the first results). *Scientometrics*, 35(3), 387-391.

Summary

In order to relate and not to ignore the restrictiveness of the topics that are dealt within the two articles in the journal, the aims of the work are to discuss the value of the products of the information production process in the studies of our discipline and the problem of the methodology that is used to designate the contribution of the library institution to the process of information production, to point out the concerns and efforts in the literature to develop the methodology that is used in citation analysis and bibliometric studies (1st Article; *The Use of Citation Analysis Detecting the Value of the Information Resources and the Library Institution in the Process of Information Production and Methodology Problem - I*) and to share the findings that is attained in the context of the project supported by TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey) and the methodology that is the product of the efforts of the same concern and to suggest the recommendations (2nd Article; *A Methodology Based on the Measurement of the Value Created by Library Institution and the Information Resources in Social Sciences and Humanities: Citation Analysis Findings - II*).

The fact that library collections of universities are the places where conducted research visible and where the process of information production mainly takes place make it a concrete indicator of its contribution to the process of information production. Citation analysis and the bibliometrics which are generally carried out on basis of citation analysis are and should be the instruments used by librarian and academics who study at librarianship and information sciences both in theoretical and practical level.

While the citation analysis process is examined technically, it is possible to consider journal articles, the product of science, as input; whilst the cited references and data of citation analysis (language, type and media) as output. It can be said that the outcome is policies determined based on the appropriate decisions on the micro and macro scales. In terms of the process of information production and dissemination, the information sources that the writer produces are output whereas; references used in the sources are input and the value that the information creates on the theoretical and/or practical levels is outcome. Thus, the outputs of the process of information production should be transformed into value, especially, on the practical level. Because the theoretical knowledge which is produced as an answer to the question of “what is the truth” is produced as a view to create value on the practical level.

However, similar to the development of the collection and the other services within the framework of our discipline, which are dependent on only the studies of the citation analysis and bibliometrics, the decision processes based on the process of producing the institutional information at micro-scale might be insufficient. Because both methods of research bear some limitations and this process must be supported by the data that can be acquired with the use of other methods and technics. For instance, as is known, especially the usage of the library holding cannot be measured by the citations that are only shown in the scientific productions (e.g. the publications of the academicians or the dissertations of graduate students in the universities). Certainly, the citations are important indicators, but they are not solely sufficient to evaluate the “usability” availability of the collection.

As it is seen in the application examples taking place in the literature, citation analysis and bibliometric studies are significant instruments to consider in our discipline and at the evaluation stage of products of the process of information production in general. In addition, to this in the treatment, in other words in the methodological approaches of citation analysis and studies research based on bibliometrics, taking into consideration the deficiencies in addition to qualifications, it is necessary to put forward its powerful aspects in full as much as possible and eliminate its weak sides and this subject is still open to new methodological approaches.